

VLEERMUIZEN TUSSEN AFFERDEN EN ARCEN IN 1989

STEVEN & WOUTER JANSEN, Korhoenstraat 12, Herkenbosch
JAN BUYS, Bachstraat 43, Venray

Tot voor kort was er zeer weinig bekend over het voorkomen van vleermuizen in de zomer. Alleen aan de hand van bekende kolonieplaatsen was er iets bekend. Met het beschikbaar komen van de zogenaamde batdetector is hierin verandering gekomen. Dit is nog versterkt door Vleermuiswerkgroep Nederland (VLEN) die het onderzoek aan vleermuizen stimuleert en in de vorm van een atlasproject een dekkend beeld van de Nederlandse Vleermuisfauna wil krijgen.

Inventarisaties van kleinere winterverblijven zijn de laatste jaren geïntensiveerd, zodat ook hier een beter beeld aan het ontstaan is.

Dit artikel geeft de resultaten weer van de inventarisaties die in winter 1988/89 en zomer 1989 in een deel van de oostelijke Maasoever ten Noorden van Venlo zijn verricht.

In de maand februari is een aantal objecten onderzocht op de aanwezigheid van overwinterende vleermuizen. Het betrof vooral ijskelders, waarvan al bekend was dat er vleermuizen overwinteren. Met behulp van een zaklamp

werden alle geschikte plekjes (ruimten tussen stenen, holten) bekeken.

De vleermuizen werden op het oog gedetermineerd. De plaats van de gevonden dieren werd vrij nauwkeurig ingetekend op plattegrondjes.

In de maanden juni tot en met september zijn met behulp van een zogenaamde batdetector de diverse gedeelten van het onderzoeksgebied onderzocht. Een batdetector is een apparaat dat de ultrasone geluiden van vleermuizen omzet in hoorbaar geluid, aan de hand waarvan de diverse vleermuissoorten kunnen worden gedetermineerd. Er is gebruik gemaakt van de "QMC-mini-batdetector". Een deel van de gegevens is verzameld tijdens een in het kader van de VLEN-activiteiten georganiseerd vleermuisweekend op 2 en 3 juni 1989.

Alle geïnventariseerde gebieden zijn minimaal éénmaal bezocht. Daar waar grote dichtheden werden aangetroffen is meerdere malen geïnventariseerd, zodat daar een beter beeld werd verkregen van de daar aanwezige aantallen.

HET ONDERZOCHETE GEBIED

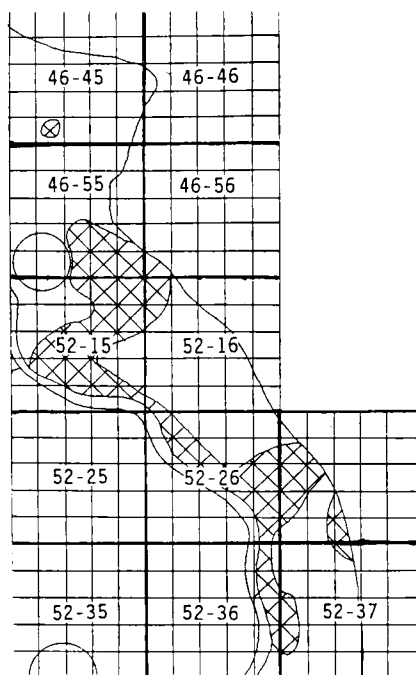
Het onderzochte gebied beslaat de oostelijke Maasoever tussen Arcen en Afferden. Niet het gehele gebied is onderzocht. Figuur 1 laat de ligging van de verschillende onderzochte gedeelten zien.

RESULTATEN

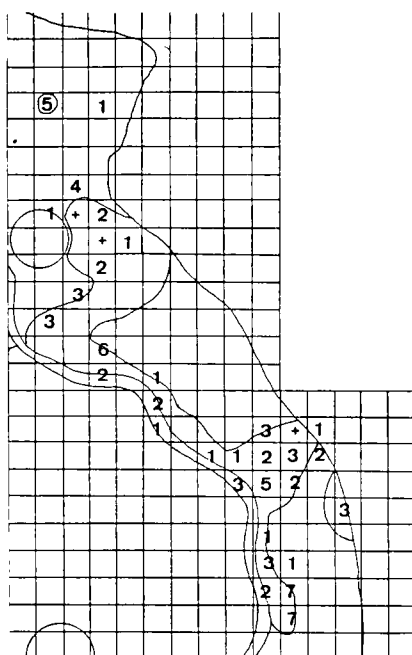
WINTERINVENTARISATIE

In tabel 1 staat weergegeven welke soorten tijdens de winterinventarisatie zijn aangetroffen. Ter vergelijking zijn de aangetroffen aantallen uit 1987/88 eveneens weergegeven. Het gaat hier doorgaans om kleine aantallen, zeker in vergelijking met de aangetroffen aantallen tijdens de zomer inventarisatie. Ook het aantal aangetroffen soorten is gering: drie plus een niet gedetermineerde vleermuis. Dit is niet verwonderlijk omdat alleen "grotachtige" overwinteringsplaatsen zijn onderzocht. Overwinteringsplaatsen als holle bomen en spouwen zijn om praktische redenen buiten beschouwing gelaten.

Bij Kasteel Well is in 1989 een tweede winterverblijf ontdekt, waaraan de hogere aantallen deels zijn toe te schrijven. Een deel van de ijskelder is niet toegankelijk, terwijl het zeer geschikt

Figuur 1. Het onderzochte gebied.

Figuur 2. KM-hokken waar vleermuizen zijn waargenomen. (het getal in ieder hok geeft het aantal aangetroffen soorten aan; een + geeft aan dat in het betreffende km-hok slechts een ongedetermineerde vleermuis is waargenomen).

Tabel I. De resultaten van de winterinventarisaties.

Lokatie	Soort	Aantal 1988	Aantal 1989
Ruïne Bleijenbeek Kasteel Well	M.n.	2	5
	P.a.	6	4
	M.d.	6	14
	Indet	—	1
IJskelder Arcen Kasteel Arcen	P.a.	1	—
	P.a.	2	—

M.n. = *Myotis nattereri* Indet = Niet gedetermineerd
P.a. = *Plecotus auritus* M.d. = *Myotis daubentonii*

Tabel II. De resultaten van de zomerinventarisatie.

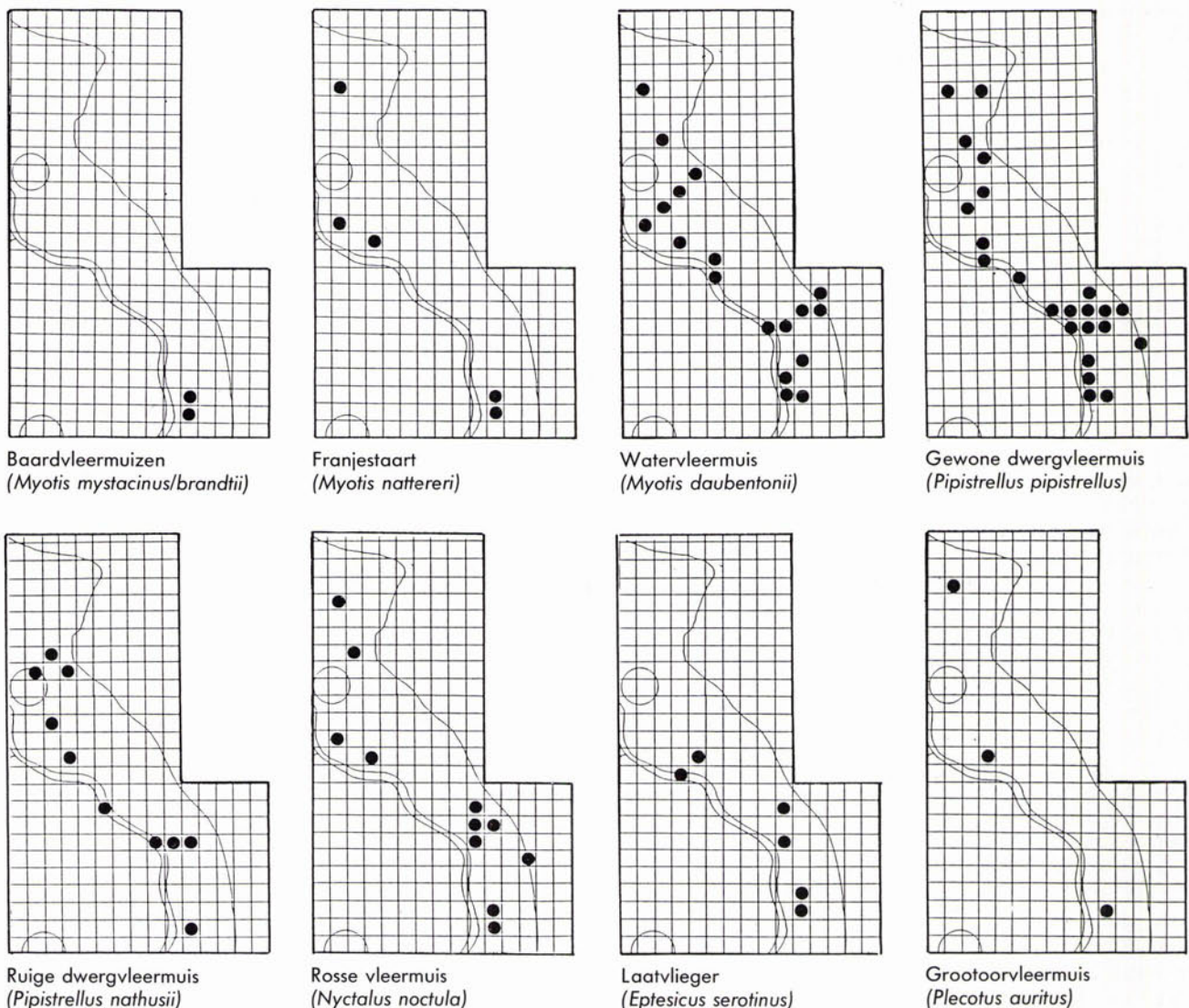
Soort	Aantal km-hokken	Aantal zomer
Vleermuizen ongedet.	5	4
Baardvleermuizen	2	7
Franjestaart	5	27
Watervleermuis	19	93
Gewone dwergvleermuis	24	224
Ruige dwergvleermuis	10	12
Rosse vleermuis	12	38
Laatvlieger	7	7
Grootoorvleermuis	4	18

voor vleermuizen lijkt; mogelijk overwinteren hier de nodige vleermuizen. De ijskelder bij Arcen was in 1989 gedeeltelijk ingestort, waardoor ze ongeschikt is geworden als winterverblijf; restauratie is gewenst. Dat in de kelder van de Oranjerie bij Kasteel Arcen in 1989 geen vleermuizen zijn aangetroffen is mogelijk te wijten aan de zeer hoge (in 1988/89 hoger dan in het jaar

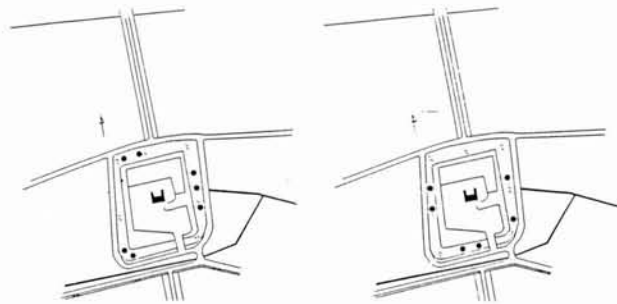
ervoor) waterstand in deze kelder. De ruïne Bleijenbeek is potentieel een zeer geschikte plaats voor overwinterende vleermuizen. Door het grote aantal openingen in de ruïne is het klimaat nu te afhankelijk van het weer buiten, waardoor met name in koude winters de temperatuur te laag wordt. Met enkele relatief simpele ingrepen is hier enorm veel te verbeteren.

ZOMERINVENTARISATIE

In het totaal zijn acht soorten vleermuizen aangetroffen. Daarnaast is een aantal waargenomen vleermuizen niet gedetermineerd. Deels betreft dit langstreckende vleermuizen, die zo snel voorbijkwamen dat determinatie onmogelijk was. Deels betreft het roepende mannetjes in bomen. Zeer waar-

Figuur 3. Verspreidingskaartjes per soort.

Franjestaart
(*Myotis nattereri*)

Watervleermuis
(*Myotis daubentonii*)

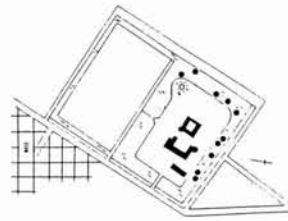
Gewone dwergvleermuis
(*Pipistrellus pipistrellus*)

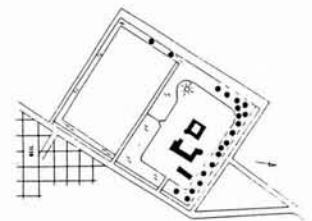
Rosse vleermuis
(*Nyctalus noctula*)
(• = roepend ♂)

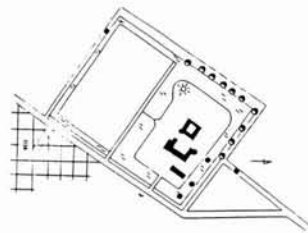
Grootoorvleermuis
(*Plecotus auritus*)

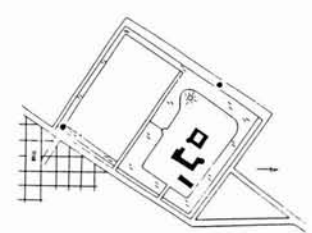
Franjestaart
(*Myotis nattereri*)

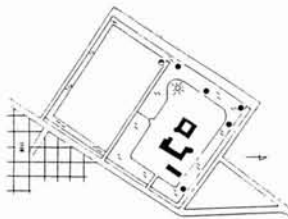
Watervleermuis
(*Myotis daubentonii*)

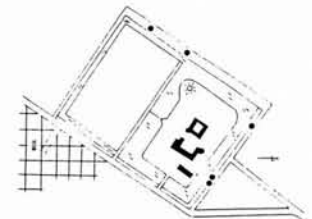
Gewone dwergvleermuis
(*Pipistrellus pipistrellus*)
(• = roepend ♂)

Ruige dwergvleermuis
(*Pipistrellus nathusii*)

Rosse vleermuis
(*Nyctalus noctula*)
(• = kolonie)

Grootoorvleermuis
(*Plecotus auritus*)

Figuur 4a. Detailkaartjes van ruïne Bleijenbeek.

Figuur 4b. Detailkaartjes van kasteel Well.

schijnlijk zijn dit Rosse vleermuizen (*Nyctalus noctula*). Uit de verspreidingskaartjes in figuur 3 blijkt dat de Gewone dwergvleermuis (*Pipistrellus pipistrellus*) en de Watervleermuis (*Myotis daubentonii*) het meest verspreid zijn aangetroffen, gevolgd door de Ruige dwergvleermuis (*Pipistrellus nathusii*) en Rosse vleermuis (*Nyctalus noctula*).

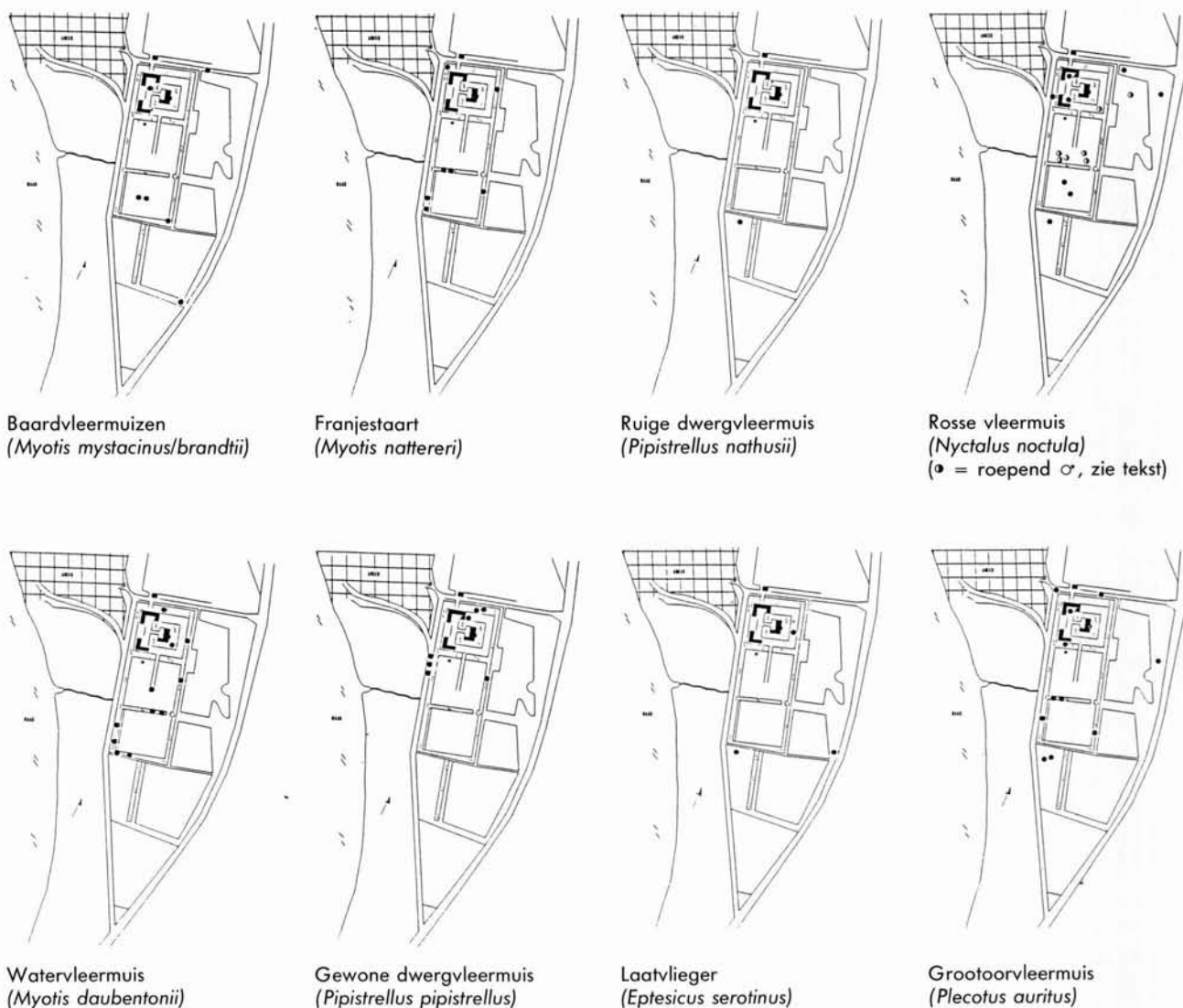
In tabel II is het totaal aantal waargenomen individuen weergegeven. Het grootste aantal waargenomen individuen in ieder kilometerhok is opgeteld. De zo berekende getallen geven een beeld van grootte van de populaties van de verschillende soorten in het onderzochte gebied. Uit deze getallen blijkt dat de Gewone dwergvleermuis (*Pipistrellus pipistrellus*) en de Watervleermuis (*Myotis daubentonii*) het talrijkst zijn. Hierbij dient opgemerkt te worden dat in kilometerhok 52-15-44

een kraamkolonie van de Gewone dwergvleermuis (*Pipistrellus pipistrellus*) is aangetroffen, waarbij 136 individuen werden geteld. In de directe omgeving van deze kolonie werd echter steeds een klein aantal jagende dieren van deze soort aangetroffen, want aan geeft dat deze vleermuizen uitzwermen over een vrij groot jachtgebied. Door het aantal aangetroffen individuen van een soort te vergelijken met het aantal kilometerhokken waarin de soort werd aangetroffen, ontstaat een beeld van de massaliteit waarmee een soort op bepaalde plaatsen voorkomt. Hierbij valt op dat met name de Franjestaart (*Myotis nattereri*), de Watervleermuis (*Myotis daubentonii*) en de Rosse vleermuis (*Nyctalus noctula*) en in iets mindere mate de Grootoorvleermuis (*Plecotus auritus*) en de Baardvleermuizen (*Myotis mystacinus/brandtii*) meestal in grotere groepen ergens voorkomen, terwijl

de andere soorten meer in kleinere groepen of individueel werden waargenomen.

In het soort gebieden waar vleermuizen zijn aangetroffen valt een tweedeling te maken. Aan de ene kant de heiden/stuifzanden/naaldbossen, aan de andere kant het Maasdal met daarin de kastelen en dorpen.

In de eerste groep gebieden werden vooral de Gewone en Ruige dwergvleermuis (*Pipistrellus pipistrellus* en *P. nathusii*), de Watervleermuis (*Myotis daubentonii*), de Rosse vleermuis (*Nyctalus noctula*) en een enkele Laatvlieger (*Eptesicus serotinus*) aangetroffen. Dit telkens in lage dichtheden, meestal 1 à 2 individuen. Over het algemeen werden alleen vleermuizen aangetroffen bij vennen en bij plaatsen met oudere bomen (ook vliegdennen). Opvallend was dat boven de diverse ontgron-

Figuur 4c. Detailkaartjes van kasteel Arcen (I).

Figuur 4d. Detailkaartjes van kasteel Arcen (II)

dingsplassen die zijn bezocht (ontzanding Bergerheide, Dorperheide) nauwelijks vleermuizen zijn waargenomen. Dit hangt wellicht samen met de geringe hoeveelheid insecten in (en dus boven) deze nog jonge en erg diepe wateren.

In het Maasdal zijn de kasteelgrachten duidelijk het meest geschikt als jachtgebied voor vleermuizen. Op alle drie de onderzochte kastelen werden grote aantallen aangetroffen, van alle waargenomen soorten. Figuur 4 geeft van deze drie kastelen een gedetailleerd beeld. De meeste vleermuissoorten blijken op dit soort lokaties duidelijk een voorkeur te hebben voor de donkerder gedeelten. Bij voorkeur grachtgedeelten met aan weerszijden bomen en geen verlichting. Alleen de Gewone dwergvleermuis (*Pipistrellus pipistrellus*), de Laatvlieger (*Eptesicus serotinus*) en de Grootoorvleermuis (*Plecotus auri-*

tus) werden wel in de buurt van lichtbronnen aangetroffen. Een mooi voorbeeld hiervan is het plein voor het Kasteel Arcen. Daar brandt tot ongeveer middernacht verlichting. Tot dat tijdstip werd op deze plaats slechts één Grootoorvleermuis (*Plecotus auritus*) waargenomen. Nadat de verlichting was uitgeschakeld werden ook een Baardvleermuis (*Myotis mystacinus/brandtii*) en een Rosse vleermuis (*Nyctalus noctula*) waargenomen. Boven de vijfverpartijen in het Kasteelpark Arcen werden nauwelijks vleermuizen aangetroffen. Dit hangt mogelijk samen met het kunstmatige (jonge) karakter ervan.

Op een aantal plaatsen werd boven de Maas een groot aantal vleermuizen aangetroffen, hoofdzakelijk Watervleermuizen (*Myotis daubentonii*) en Gewone dwergvleermuizen (*Pipistrellus pipistrellus*). Gezien de breedte van

het water en de openheid werd dit niet verwacht. Het stemt echter overeen met ervaringen elders in Nederland (JANSEN, 1989).

Aan de hand van de waargenomen roepende mannetjes van de Gewone dwergvleermuis (*Pipistrellus pipistrellus*) en de (vrijwel zeker) Rosse vleermuis (*Nyctalus noctula*) is een beeld ontstaan van de beschikbaarheid van geschikte vleermuisbomen in de omgeving van de onderzochte kastelen. Roepende mannetjes gebruiken bij voorkeur holten die geschikt zijn voor kolonies. Bij alle drie onderzochte kastelen blijken veel geschikte bomen voor te komen (zie figuur 4).

DISKUSSIE

Door de uitgevoerde inventarisaties is een vrij compleet beeld ontstaan van

de geschikte jachtplaatsen voor vleermuizen. De weergegeven aantallen geven een indicatie van de grootte van de verschillende populaties. De bezoeksintensiteit is echter te laag geweest om deze getallen te kunnen kwalificeren als de werkelijke grootte. Met name de lokaties van de verschillende kolonies/verblijfplaatsen zijn onvoldoende in kaart gebracht; slechts twee kolonies zijn aangetroffen. Wel geeft het aantal roepende mannetjes aan dat met name rond de kastelen veel geschikte koloniebomen zijn.

Duidelijk komt uit het bovenstaande naar voren dat de vleermuizen in het onderzoeksgebied (en in Nederland) in belangrijke mate afhankelijk zijn van biotopen die sterk door de mens worden beïnvloed. Dit geeft aan dat actieve bescherming van deze diergroep gewenst is. Dit kan met name vorm krijgen door het juiste beheer van de winterverblijfplaatsen (waar nodig herstel) het in standhouden van voldoende oude bomen, geschikte grachten niet te open en te licht te maken, enzovoort.

DANKWOORD

Wij zijn dank verschuldigd aan alle deelnemers aan het vleermuisweekend, die de nodige gegevens hebben helpen verzamelen, aan Kamiel Spoelstra voor de hulp bij zowel de zomer- als winterinventarisaties, Wouter Helmer voor de hulp bij de winterinventarisaties en alle eigenaren/beheerders van de bezochte gebieden voor hun welwillende medewerking om ons bij nacht en ontij te laten rondstruinen.

SUMMARY

BATS BETWEEN AFFERDEN AND ARGEN IN 1989

During the winters of 1987/88 and 1988/89, and during the summer of 1989, the presence of bats was investigated on a part of the east bank of the river Maas between Afferden and Argen in the province of Limburg.

Three species were found in hibernacula in relatively low numbers. Only artificial cave-like places such as (ice-)cellars, were visited.

In the summer habitats eight species were found. It appears that there is a difference between the heathlands/conifer forests/fens on the one hand, and the valley of the river

Maas with its villages and castles on the other. In the former, five species were found, in low numbers, while the latter housed all eight species, in significantly higher numbers. Special attention was paid to the castles and their canals and avenues, which appeared to be suitable both as hunting grounds and as (nursery) roosts. Locally, unexpectedly high numbers of bats were found hunting over the river Maas.

In table II the eight species found are shown; this table also shows estimated totals of individuals in the investigated area. Due to the limited frequency of visits these are merely rough estimations.

Once again it was found that in Dutch circumstances, bats are highly dependent on human activities and therefore need active protection.

LITERATUUR

HELMER, W., H.J.G.A. LIMPENS & W. BONGERS, 1987. Handleiding voor het inventariseren en determineren van de Nederlandse vleermuissoorten met behulp van batdetectors. Stichting Vleermuisonderzoek, Arnhem.

JANSEN, E.A., 1989. De herkenning van de Fransebaard (*Myotis nattereri*). In: VLEN-nieuwsbrief nr 1 (maart 1989). VLEN, Nijmegen.

DE GOUDEN SPRINKHAAN

H.J.M. VAN BUGGENUM, Clarastraat 10, Echt

De Gouden sprinkhaan (*Chrysocraea dispar*) behoort tot de groep der veldsprinkhanen. In Nederland komen van deze groep ruim 20 soorten voor. Behalve de veldsprinkhanen (of kortsprietten) kunnen ook nog sabelsprinkhanen (of langsprietten) worden onderscheiden. Hiervan worden zo'n 12 soorten als inheems beschouwd.

Onderzoek naar de verspreiding en ecologie van sprinkhanen krijgt de laatste jaren een steeds groeiende belangstelling. Op landelijk niveau trachten men in het kader van het Europese onderzoek aan evertetraten (EIS) een beter inzicht te krijgen in de recente verspreidingsgegevens, terwijl men onder meer vanuit het Rijksinstituut voor Natuurbeheer (RIN) bezig is met de integratie van sprinkhanen als indicatoren voor het beheer van natuurgebieden (MAASKAMP *et al.*, 1989).

Op lokaal niveau ontbreken vaak voldoende gegevens over bepaalde soorten. Voor Limburg is in 1980 een overzicht gepubliceerd van de sprinkhanen (TILMANS, 1980). Ook de publicatie van DUYM & KRUSEMAN (1983) geeft de nodige informatie. Desondanks kunnen door gerichte inventarisaties veel aanvullende (verspreidings)-gegevens verzameld worden. Zo werden in de loop

van 1989 een aantal nieuwe vindplaatsen van de Gouden sprinkhaan op de grens van Midden- en Zuid-Limburg ontdekt.

SOORTKENMERKEN

De Gouden sprinkhaan is vrij gemakkelijk op uiterlijk te herkennen. De mannetjes hebben een geelgroene, iets metaalachtig glanzende kleur. Het achterlijf bezit een duidelijk spits toelopend uiteinde (figuur 1). De vrouwtjes hebben korte vleugels en de lichaamskleur is geelbruin met een lichte goudglans. De onderzijde van de achterdijen is wijnrood. Het geluid dat door de mannetjes wordt geproduceerd bestaat uit korte groepjes van 5-9 losse tonen (totaal minder dan 1 seconde) die elke 5 tot 10 seconden worden herhaald (BELLMANN, 1985).

Volwassen individuen kunnen in onze streken worden aangetroffen van eind juni tot en met september.

VERSPREIDING

De Gouden sprinkhaan behoort tot de zeldzamere soorten. DUYM & KRUSEMAN (1983) vermelden behalve een aantal locaties in de kop van Overijssel nog slechts twee andere locaties in de rest van Nederland. Ook in het aan ons land grenzende gebied in België werd voor zover bekend in de periode 1950-1985 de Gouden sprinkhaan slechts één keer aangetroffen (DEVRIESE, 1988).

De Gouden sprinkhaan was in Limburg bekend van de St. Jansberg (Mook), het Meinweggebied en de Brunssummerhei/Schinveldse bossen (figuur 2). De vondsten uit Mook dateren van voor 1930 en mogelijk is de soort daar niet meer aanwezig (TILMANS, 1980). Voor het Meinweggebied betreft het zeer recente gegevens (TILMANS, 1980; HERMANS & VAN BUGGENUM, 1986). In 1989 kon hier een nieuw uithok aan worden toegevoegd. Ook in